

ПЪРВА КНИГА У НАС ЗА РЕЧЕЗНАНИЕТО

(*Димитър Попов*, „Увод в речезнанието“, Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 349 с. ISBN: 9786192015701)

Красимира АЛЕКСОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България
E-mail: krasimira_aleksova@slav.uni-sofia.bg

FIRST BOOK IN BULGARIA ON SPEECH SCIENCE

Krasimira ALEKSOVA

Sofia University “Sv. Kliment Ohridski”, Bulgaria
E-mail: krasimira_aleksova@slav.uni-sofia.bg

Представяната монография на Димитър Попов е първото у нас цялостно изследване, посветено на речезнанието, в което акцентите са върху идентифициращите признаци на речта, върху генезиса ѝ, представянето на информационно-интерпретативен модел на речевата верига, членението на речевата верига, речта като личностна характеристика, върху лингвистиката на речевия вариетет, аспектите на антропофониката, върху тона, прозодията, индикаторите, маркерите и стереотипите на гласа и речевите портрети в българското говорене. Именно по изтъкнатите особености представяната монография се отличава от множество проучвания на устната комуникация. Българската устна реч се изследва от множество направления в лингвистиката, напр. от социолингвистична гледна точка, когато се търси корелацията между речевите варианти и социално-демографските характеристики на говорещия (вж. основополагащия труд на М. Виденов¹, както и много други трудове на доайена на българската социолингвистика, изследванията на Кр. Алексова², А. Ангелов³, на Б. Байчев и М. Виденов⁴, Ст. Буров⁵, П. Воденичаров⁶, Е. Димитрова⁷, Е. Каневска-Николова⁸, П. Кънчева⁹, 14-те тома на „Проблеми на социолингвистиката“ и мн. др.), а също така от синтактична (Ангелова, 1994¹⁰) и прагматична перспектива (Тишева, 2013¹¹). Устната комуникация на български език във всички нейни специфични особености се представя и в множество научни публикации в сборниците „Проблеми на българската разговорна реч“ (начало на издаване 1991 г.), прераснали в „Проблеми на устната комуникация“, издание на Великотърновския

¹ Виденов, М. Социолингвистика. София: Наука и изкуство, 1982, 212 с.

² Алексова, Кр. Езикът и семейството. София: Интервю прес, 200, 221 с.

³ Ангелов, А. Правилата на езика в столичния квартал. София, Международно социолингвистическо дружество, 1991, 208 с.

⁴ Байчев, Б., Виденов, М. . Социолингвистическо проучване на град Велико Търново. София, АБАГАР, 1988, 388 с.

⁵ Буров, Ст. За две норми на българската устна книжовна реч. – Електронно списание LiterNet, 07.11.2012, № 11 (156), <http://litenet.bg/publish28/stoian-burov/dve-normi.htm>.

⁶ Воденичаров, П. Социолингвистика. София: Сема РИШ, 2007, 282 с.

⁷ Димитрова, Е. Диглосията в гр. Криводол. Социолингвистично изследване. София: Херон Прес, 2004, 179.

⁸ Каневска-Николова, Е. Смолянският градски говор. София: Международно социолингвистическо дружество, 1998, 224 с.

⁹ Кънчева, П. Софийският език на преселниците от Западните покрайнини. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2008, 202 с.

¹⁰ Ангелова, И. Синтаксис на българската разговорна реч. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1994, 130 с.

¹¹ Тишева, Й. Прагматични аспекти на устната комуникация. – В: *Litera et lingua. Series dissertationes* 3, 2013, <https://naum.slav.uni-sofia.bg/liliser/diss/2013/3>.

университет „Св. св. Кирил и Методий“¹². Монографията *Увод в речезнанието* на Димитър Попов се състои от предисловие, увод, три глави, заключение и цитирана литература. Обхваща общо 349 с. В уводната част авторът разглежда феномена комуникация и нейните елементи във връзка с идентифициращите признаци на речта. Аргументира се значимостта на устната реч, която е полиаспектна и полифункционална. Първата глава е озаглавена *Речезнанието като наука*. Тя съдържа няколко части, в които авторът разглежда същността на науката за речта, речта като лингвистичен феномен, елементите и генезиса на речта, речта като личностна черта, вариантността на речта и лингвистиката на речевия вариетет. Авторът се спира върху първите появи на термина *речезнание* у Р. Потапова, която смята, че речезнанието влиза в състава на фундаменталната теоретична и приложна лингвистика. Д. Попов представя главните задачи на приложното речезнание на съвременен етап, както и на съвременни тенденции в речезнанието. Авторът представя речта като лингвистичен феномен – нейната континуалност и сегментология, вълнообразен характер и др. Предложен е информационно-интерпретативен модел на речевата верига, който доказва, че речта е „сложна и постоянно изменяща се система от приспособителни реакции в мозъка, в нервната система, в органите за артикулация и слух“ (с. 21). Разгледани са зоните на речта и на слуха в мозъка, както и локализациите на речта в него. Освен това се набляга и върху процеса на слухово възприятие на речта, както и на перцепцията на речта, преминаваща през следните стадии, които са представени от Стоянова (2021)¹³: акустичен, фонетичен, фонологичен, лексикален, синтактичен и семантичен стадий. В отделна подчаст на Първа глава се разглеждат елементите на речта, речевият такт, фонетичната дума, сричката, звуковете. Коментира се членението на речевия континуум и отделянето на неговите съставки. Отделено е внимание и на прозодията. Тази част е много информативна, защото всеки от тези елементи се разглежда задълбочено. Обръща се внимание на най-важните смислови единици на речта – изказването и думата. В четвъртата част на Първа глава обект на проучване е генезисът на речта. Представят се различни схващания, поставят се значими въпроси, които се дискутират. Онагледена е еволюцията на гласовия тракт на човека, разгледани са няколко хипотези по този проблем. Коментирани са елементите, които обезпечават членоразделната звучаща реч на човека. Авторът изтъква, че в хода на еволюцията „постепенно в членоразделната устна реч на човек започва да се откроява така наречената *елементарна дискурсивна единица (ЕДЕ)*“, представляваща „минимална „порция“ от звучащия текст, произносима на един дъх, която описва едно събитие или състояние и дава примерно толкова информация, колкото човек е способен да улови с вниманието си“ (с. 63). Приносна е частта, която е посветена на речта като личностна характеристика. Тази част е обвързана с друга монография на Д. Попов – „Лингвистична персонология по говора. Превъплъщението на гласа“ (2016), без да я повтаря. Авторът се спира върху възгледите на Ед. Сапир, който обвързва речта с характерологията на говорещата личност. Д. Попов насочва вниманието си към въпросите на вариативността на гласа, гласовата динамика, включваща интонацията, ритъма, плавността на речта, темпото, силата на звука. В тази подчаст се представят и вижданията на Ал. Дуранти за трите парадигми, представящи трите периода в развитието на антропологичната лингвистика. Както се разбира от предходния текст, едно от важните явления, които се дискутират в монографията, е вариативността на речта, която е универсално явление. Продължение на тази част от Първа глава е частта, в която акцентът е върху лингвистиката на речевия вариетет. Представени са сферите на вариативността според Фон Поленц: идиолектни варианти, локални (диалектни) варианти, държавни варианти, политически варианти, социолектни варианти, функционално/ситуационни варианти, исторически варианти. Д. Попов предлага в речезнанието да се приеме следната терминологична таксономия за характеризиране на говорещата личност с оглед на вариетета: диалект, социолект, регистър, региолект, идиолект, етнолект, сексолект, ксенолект, политолект, диахроничен вариетет, диамезичен вариетет, еднолект/екзолект, ортологичен вариетет. Авторът разисква и йерархичния

¹² Онлайн достъп на: <http://journals.uni-vt.bg/poc/bul/>.

¹³ Стоянова, Ю. Проблеми на психолингвистиката. Уводен курс по обща психолингвистика и психолингвистика на развитието. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021.

модел на трихотомията *стандарт* : *субстандарт* : *нонстандарт*, като опира разсъжденията си и на чужди изследвания. Едно от важните постижения на тази част е предложеният многостепенен модел на българската реч: *стандарт* (книжовен език, официално-разговорна реч); *субстандарт* (диалекти и битово-разговорна реч); *нонстандарт* (жаргон, сленг, вулгаризми, просторечие). Втората глава е посветена на човешкия глас. Като първа част е представено разглеждането на гласа като личностен параметър. Втората част се занимава с дискурса и комуникативното поведение – с тяхното дефиниране и извеждането на спецификите им. Съществена е частта, в която се представя мултимодален подход за онагледяване на речта. В тази глава авторът разсъждава върху индивидуалността на гласа и речевата персоналност и физиологичните и акустичните особености на речевите процеси. Д. Попов подчертава, че от позиция на речевата физиология индивидуалността на гласа „се определя от спецификите на анатомията на речевия тракт, от характеристиките на източника за възбуждане на глас (гласните струни) и от системата за управление на артикулацията“ (с. 119). Освен това значение има формата и размерът на устната и на носовата кухина, гърлото, дихателните органи, предопределящи и строго индивидуалната концентрация на гласовата енергия в определен честотен диапазон (с. 119). Разгледано е речеобразуването като процес на филтрация, представен е честотният спектър на генерираната от гласните струни мелодична вълна, спектърът на речевия сигнал и други особености на речеобразуването. За читателя ще представлява интерес да се запознае с науката за човешкия глас, наречена антропофоника. Д. Попов представя областта на нейния научен интерес, а освен това се подчертава еволюцията на гласа, неговото укрепване и съзряване, вкл. мутацията в младежката възраст. Подчертава се уникалността на индивидуалния човешки глас като „визитна картичка“ на човека. Тази уникалност се дължи на различията в говорния апарат и гласните струни. Авторът разглежда гласовия апарат и неговите елементи, онагледява както него, така и мозъка и органите на речта. Като схеми са представени конфигурацията на глотиса, стилизираните глотални конфигурации на фонационните типове, физиологията на фонацията, конфигурациите на гласилките при огласяване на различни типове фонация (последното по Екерт и Лейвър, 1994¹⁴). Дефинирани са също така признаците на качеството на гласа: фонационни, артикулаторни, признаци на налягането и прозодични признаци. Отделна подчаст на Втора глава е посветена на тона. Изяснен е произходът на термина, изяснена е същността му на ритмико-мелодичен рисунък на речта, определящ се от изменението на честотата на звуковия сигнал. Представени са видовете тонове – регистрови и контурни. Въвежда се понятието *тонална единица*, необходима за изясняването на явлението. Прозодията е следващото явление, което се разглежда във Втора глава. Прозодията е определена като основно понятие на супрасегментната фонология, което „представлява континуум от различни функции и ефекти, чиято реализация се осъществява както чрез нелингвистични (екстралингвистични), така и с помощта на паралингвистични и лингвистични средства“ (с. 178). В таблица са обобщени фонетичните параметри и признаците на звуковата реализация (с. 181 – 182). Представени и коментирани са множество виждания, които изясняват обекта на изследване в тази част. Третата глава е озаглавена *Речеви портрети*. Димитър Попов уточнява, че речевият портрет на говорещия включва вербални, паравербални и екстравербални елементи, като уточнява какво се вписва в рамките на всеки от тях. Авторът се спира на класифицирането и идентифицирането на изпъкващите характеристики на говорещия. Представена е нагледно сферата на класификация на говорещия, която може да бъде използвана за целите на речевото профилиране. Параметрите включват три основни фактора: органичен/биологичен, социален и езиковосистемен (с. 203). Сред конкретните параметри са размерът на тялото, здравният статус, възрастта, полът, социолектът, регионалният диалект, чуждият акцент (етнолектът), родният език. Всеки от тези параметри е коментиран изчерпателно от автора. В третата глава се разисква и въпросът за парадигмата на фоностилистичната вариативност. Представят се два подхода към фоностилистиката – тесен и широк. Защишава се виждането, че е целесъобразно „изследването на фоностилистичната диференциация и дискурсивните елементи да

¹⁴ Eckert, H., Laver, J. Menschen und ihre Stimmen: Aspekte der vokalen Kommunikation. Weinheim: Beltz Psychologie Verlags Union, 1994.

се осъществява въз основа на различията във функцията на човешкия глас“ (с. 227). Разглеждат се стилове на произношение: маркиран (тържествен и неутрален) и немаркиран. Представят се факторите за оформяне на фонетичните стилове. Разглеждат се някои изследвания по въпроса на различни фонетични стилове.

Отделна част на Трета глава представя семиозиса на речта като „процес на означаване, механизъм на първично означаване (знакообразуване), процес, в който нещо функционира като знак, а в настоящия труд това е прозодията“ (с. 245 – 246). Д. Попов разглежда и индикаторите, маркерите и стереотипите на гласа. Обръща внимание на три вида маркери, които са във връзка с корелацията на гласа и идентичността на говорещия: физически маркери, психологически маркери и социални маркери. Разглеждат се параметри на тоналността и на гласовите стереотипи. Отделна подчаст на Трета глава е посветена на представянето на речеви портрети в българското говорене. Коментират се диалектният иконизъм, иконизмът в груповите изговорни типове, иконизмът в дискурса на травеститите и иконизмът на младежкия сленг. Авторът се спира на транскрибирането на речта и различните видове във връзка с целите на изследването. В таблица се дава представителна извадка от системата за транскрипция (с. 291), а също така и се публикуват транскрипции на сегментни символи в различни конвенции. Този кратък обзор на съдържанието и приносите в монографията на Димитър Попов *Увод в речезнанието* (2022 г.) има за цел да подтикне читателите да се задълбочат в изследването и да открият онзи елемент, който за тях ще предизвика специален научен интерес. На непознаващите тази област на научното знание пожелавам успешно да попълнят своите знания.